

קריאת פרשת זכור

וקריאת התורה בכללה

חיוב הקריאה מן התורה

אחת מארבע הפרשיות הנקראות בחודש אדר היא פרשת "זכור", ומצאנו שנחלקו ראשונים בתוקף חיוב הקריאה, אם הוא מדאורייתא. מקור הדברים הוא בגמרא במגילה (י"ח ע"א), הדנה בדברי המשנה (פ"ב מ"א): "קראה (את המגילה) על פה... לא יצא":

מנלן, אמר רבא: אתיא "זכירה" "זכירה". כתיב הכא "והימים האלה נזכרים", וכתיב התם "כתב זאת זכרון בספר", מה להלן בספר אף כאן בספר. וממאי דהאי זכירה קריאה היא, דלמא עיון בעלמא, לא סלקא דעתך, דתניא "זכור", יכול בלב, כשהוא אומר "לא תשכח" הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים "זכור", בפה.

הגמרא לומדת בגזרה שוה מן הפסוק "כתוב זאת זכרון בספר", שנאמר על מלחמת עמלק, שגם קריאת המגילה צריכה להיעשות מתוך ספר, ולכן "קראה על פה לא יצא". אי אפשר לומר שזכירת עמלק היא בעיון בעלמא ולא בקריאה, שהרי המילה "זכור" משמעה בפה. צירוף שני הפסוקים, המלמדים על חיוב הקריאה בספר ועל חיוב האמירה בפה, מלמד שישנו חיוב מן התורה לקריאת פרשת זכור מן הספר. כך לומד בעל האשכול¹ (הל' חנוכה ופורים סע' י):

ושמעת מהאי שמעתא דזכירת עמלק נמי ספר בעי, דאי האי לא בעי בספר, מקרא מגילה נמי לא בעי ספר, דהא אתיא זכירה מזכירה דעמלק.

החיוב לקרוא מגילה מספר דוקא, ולא בעל פה, נלמד מזכירת עמלק, ומכאן שזכירת עמלק אף היא בספר דוקא.

¹ ובאופן דומה בראב"ן (ספר ראב"ן למסכת מגילה): "זכירה דהתם (כתוב זאת זכרון בספר) מנלן דקריאה היא, דכתיב 'זכור', יכול בלב, כשהוא אומר 'לא תשכח' הרי שכחת הלב אמור, הא מה אני מקיים 'זכור', בפה, קריאת פרשת עמלק". הרי שקיום מצות "זכור", הוא בקריאה בתורה את פרשת עמלק. וכן נפסקו הדברים להלכה, עי' שו"ע סי' תרפ"ה סע' ז'.

שיטת הרמב"ם

חיוב פרשת זכור

בשני מקומות הגדיר הרמב"ם את מצות זכירת מעשה עמלק, בספר המצוות ובי"ד החזקה. זו לשונו בספר המצוות (מצות עשה קפ"ט):

מצוה קפ"ט היא שציוונו לזכור מה שעשה לנו עמלק מהקדימו להרע לנו, ושנאמר זה בכל עת ועת ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונזרו העם לשנוא אותו, עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מהנפשות עם אורך הזמן, והוא אמרו ית' "זכור את אשר עשה לך עמלק". ולשון ספרי, "זכור את אשר עשה לך" בפה, "לא תשכח" בלב, כלומר אמור מאמרים בפיו שיחייבו בני אדם שלא תסור שנאתו מהלבבות. ולשון ספרא "זכור את אשר עשה לך עמלק" יכול בלבבך, כשהוא אומר "לא תשכח" הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקיים "זכור", שתהא שונה בפיו. הלא תראה שמואל הנביא כשהתחיל לעשות המצוה הזאת איך עשה, שהוא זכר תחלה מעשהו הרע, ואחר כך צוה להרגם, והוא אמרו ית' "פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל".

הרמב"ם מגדיר את המצוה כאמירת מאמרים המעוררים את השנאה לעמלק כדי להלחם בו, וכלל אינו מזכיר את ענין הקריאה בספר². גם בי"ד החזקה מגדיר הרמב"ם את המצוה בצורה דומה (הל' מלכים פ"ה ה"ה):

וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר "תמחה את זכר עמלק", ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו, שנאמר "זכור את אשר עשה לך עמלק", מפי השמועה למדו "זכור" בפה, "לא תשכח" בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו.

אף כאן לא מזכיר הרמב"ם את חיוב הקריאה בתורה. יש להבין, כיצד הבין הרמב"ם את הגמרא במגילה המובאת לעיל, ממנה מוכח, לכאורה, שחיוב הקריאה בספר הוא מדאורייתא³. בצורה פשוטה ניתן לומר שהבין הרמב"ם שהלימוד מן הפסוק "כתוב זאת זכרון בספר" הוא אסמכתא, שהרי קריאת המגילה ודאי איננה מן התורה, וכשתקנו חכמים לקרוא מגילה, תקנו זאת כפי שתקנו הם לזכור את ענין עמלק - בספר, אך אין כוונת הגמרא לומר שמן התורה החיוב הוא לקרוא בספר. עוד יש לומר בשיטת הרמב"ם, על פי הגמרא לעיל (ז' ע"א):

² אף שמקל הרמב"ם, וסובר שאין חיוב מן התורה לשמוע פרשת זכור בקריאה מספר תורה, יש בדבריו גם חומרא גדולה, שכן יש חיוב בכל ימות השנה לזכור את מעשה עמלק, ולא ניתן להסתפק בקריאה בתורה פעם אחת בשנה.

³ יש לציין, שהרי"ף, אשר הרמב"ם הולך בדרכו בדרך כלל, השמיט גמרא זו ולא הביאה כלל.

אמר רב יהודה אמר שמואל: אסתר אינה מטמאה את הידים. למימרא
 דסבר שמואל אסתר לאו ברוח הקודש נאמרה, והאמר שמואל: אסתר
 ברוח הקודש נאמרה, נאמרה לקרות ולא נאמרה ליכתוב.

וכתב רש"י (ד"ה "הוא דאמר כר' יהושע"): "...אבל במגילה לא ניתנה ליכתב, אלא
 לגורסה על פה ולקרותה". הרי שסובר שמואל, שהמגילה לא ניתנה ליכתב, אלא
 ללימוד ולקריאה על פה, ועל כן אין חיוב של קריאה מתוך הכתב.
 התוס' במקום (ד"ה "נאמרה") מקשה על דברי שמואל, שדבריו סותרים את דברי
 המשנה "קראה על פה לא יצא": "משמע דסבר דמותר לקרותה על פה, וקשה דהיכי
 פליג על סתם משנה דלקמן דפרק ב' דתני קראה על פה לא יצא...".
 ניתן לתרץ, שאף שהמגילה לא נאמרה לקרות מן הכתב, תקנו חכמים צורת קיום
 המצוה בקריאה מספר, ולכן שמואל אינו חולק על המשנה. על פי הבנה זו, חולק
 שמואל על הגמרא בדף י"ח, הלומדת מקור לדברי המשנה מפסוק. שמואל סובר
 שהמקור לאיסור קריאה על פה אינו מפסוק, שהרי המגילה לא ניתנה ליכתב, אלא
 מתקנת חכמים.
 יתכן שכך למד הרמב"ם, ופסק כשמואל, שחיוב הקריאה מספר במגילה אינו נלמד
 מפסוק, ואם כן לא מצאנו מקור לחיוב קריאת פרשת זכור מן התורה.
 תוספת הבנה בענין עולה מדברי הירושלמי (מגילה פ"א ה"א):

ר' חלבו ר' חונה בשם רב: "והימים האלה נזכרים ונעשים", נזכרים
 בקריאה ונעשים בסעודה, זאת אומרת שמגילת אסתר ניתנה
 להידרש. רבי חלבו ר' יסא בשם ר' לעזר: נאמר כאן "דברי שלום
 ואמת", ונאמר להלן "אמת קנה ואל תמכור", הרי היא כאמיתה של
 תורה, מה זו צריכה סירטוט אף זו צריכה סירטוט, מה זו ניתנה
 להידרש אף זו ניתנה להידרש.

הירושלמי לומד מדברי רב שמגילת אסתר ניתנה להידרש. מדברי הירושלמי משמע,
 שישנה דעה החולקת על רב, וסוברת שמגילת אסתר לא ניתנה להידרש. יתכן שדעה
 זו היא דעתו של שמואל, שהמגילה לא ניתנה להיכתב, ועל כן לא ניתנה להידרש.
 אם כן, אין כלל מקום לשאלת הגמרא "מנלן", על דיני קריאת המגילה, שכן אין
 ללמוד מדרשת פסוקי המגילה אם לא ניתנה להיכתב ולהידרש.⁴
 נמצא, אם כן, שיש מחלוקת אמוראים כיצד להתייחס למגילת אסתר, האם ניתנה
 להיכתב ולהידרש או לא. בהמשך למחלוקת זו יש מחלוקת בין הראשונים כיצד
 להתייחס לדרשת הגמרא בדף י"ח. האשכול רואה בה דרשה גמורה, ולומד מכאן
 שקריאת פרשת זכור היא מדאורייתא, והרמב"ם מבין שאין אלו דרשות גמורות, ולא
 ניתן ללמוד מכאן לקריאת פרשת זכור.

⁴ יש לומר שזו משמעות דברי ר' חלבו בהמשך, הלומד שני עניינים מהשוואת המגילה לתורה: שהמגילה
 צריכה סרטוט, ושניתנה להידרש. על פי דברינו מובן הקשר בין שני הלימודים. אם ניתנה להיכתב הרי
 שצריכה סרטוט, ואף ניתנה להידרש, ואם לא ניתנה להיכתב, ולא צריכה סרטוט, הרי שלא ניתנה גם להידרש.

מצות זכירת מעשה עמלק

דברי הרמב"ם במצוה זו מעוררים כמה שאלות.
א. הרמב"ם הביא את דרשת הספרא כראיה לכך שהזכירה היא בפה. זו לשון הספרא (בחוקותי, פרשתא א', ג'):

וכן הוא אומר "זכור את יום השבת לקדשו", יכול בלבך, כשהוא אומר "שמור" הרי שמירת לב אמורה, הא מה אני מקיים "זכור", שתהיה שונה בפיו.
וכן הוא אומר "זכור ואל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר", יכול בלבך, כשהוא אומר "אל תשכח" הרי שכיחת לב אמורה, הא מה אני מקיים "זכור", שתהא שונה בפיו.
וכן הוא אומר "זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים", יכול בלבך, כשהוא אומר "השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות" הרי שכיחת לב אמורה, הא מה אני מקיים "זכור", שתהיה שונה בפיו.
וכן הוא אומר "זכור את אשר עשה לך עמלק", יכול בלבך, כשהוא אומר "לא תשכח" הרי שכיחת לב אמורה, הא מה אני מקיים "זכור", שתהיה שונה בפיו.

הספרא מונה ארבע זכירות שיש לזכורן בפה: שבת, הקצפת ישראל במדבר, מעשה מרים ומעשה עמלק. בספר המצוות מונה הרמב"ם רק את זכירת שבת (מצות עשה קנ"ה) ומצות זכירת מעשה עמלק, ויש להבין במה נשתנו שתי זכירות אלה.⁵
ב. בשורש י' מן השורשים שהקדים הרמב"ם לספר המצוות קבע הרמב"ם שאין למנות במנין תרי"ג מצוות הכשר מצוה. דבר שאיננו מצוה לעצמו אלא הכשר והכנה לקיום מצוה, איננו נמנה כמצוה בפני עצמה. מצות זכירת מעשה עמלק מוגדרת על ידי הרמב"ם כמצוה לזכור את מעשיו של עמלק, "ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו", ואם כן, הרי שהזכירה היא הכשר למצות המלחמה ולא מצוה בפני עצמה, ואין למנותה במנין תרי"ג מצוות?
ג. בסיום המצוה כתב הרמב"ם: "הלא תראה שמואל הנביא כשהתחיל לעשות המצוה הזאת איך עשה, שהוא זכר תחלה מעשהו הרע, ואחר כך צוה להרגם, והוא אמרו ית' 'פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל'". משמע מלשונו שדברי שמואל הם ראייה לכך שזוהי מצוה, ויש להבין לשם מה זקוק הרמב"ם לראיה זו, ומה למד מדברי שמואל.
נראה, ששאלות אלה מתורצות האחת בחברתה. מדברי שמואל הנביא למד הרמב"ם שמצות זכירת עמלק איננה הכשר מצוה אלא מצוה בפני עצמה. אלו הם דברי שמואל שקדמו למלחמת עמלק (שמואל א' ט"ו, א'-ג):

⁵ עי' ברמב"ן בהוספות למצוות עשה (מצוה ז') שמוסיף מצות זכירת מעשה מרים, ודן אף לגבי זכירת הקצפת ישראל במדבר, וב"מגילת אסתר" שם איננו מוצא חילוק בין המצוות השונות המוזכרות בספרא, וכותב שראוי לדעתו למנותן.

וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל שְׂאוּל אֲתִי שְׁלַח ה' לְמִשְׁחָךְ לְמֶלֶךְ עַל עַמּוֹ עַל
 יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דְּבָרֵי ה'. כִּי אָמַר ה' צְבָאוֹת פִּקְדָתִי אֶת אֲשֶׁר
 עָשָׂה עִמָּלֶךְ לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּדֶרֶךְ בְּעֵלְתוֹ מִמְצָרִים. עַתָּה לֶךְ
 וְהִכִּיתָ אֶת עִמָּלֶךְ וְהִחַרְמְתָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּהּ
 מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעִלָּל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שֶׁה מִגְּמָל וְעַד חֲמוֹר.

אילו היתה המצוה להילחם בעמלק בלבד, היה פותח שמואל את דבריו בקריאתו להילחם בעמלק, ומנמק זאת במעשיו הרעים. שמואל איננו נוהג כך, אלא פותח בתיאור מעשיו של עמלק, ורק אחר כך מזכיר את הציווי להילחם בו. מכאן למד הרמב"ם שהזכירה איננה רק לצורך המלחמה, אלא יש לה ערך עצמי, והיא מצוה בפני עצמה. מדויקים הדברים בלשון הרמב"ם שכתב: "שהוא זכר תחלה מעשהו הרע, ואחר כך צוה להרגם", הדגיש הרמב"ם את הסדר בדבריו של שמואל שהוא הראיה לכך שזו מצוה בפני עצמה ולא חלק ממצות המלחמה בעמלק. על פי זה מובן מדוע לא מנה הרמב"ם מצוות זכירה נוספות, שכן הם הכשר למצוות אחרות ועל כן אינן נמנות כמצוה בפני עצמן.⁶

קריאת פרשת זכור בקריאת התורה

מתוך שקריאת פרשת זכור נעשית ככל קריאה בתורה, הרי שנכנסת היא תחת הגדר המקובל של קריאה בתורה. בגמרא בברכות (ח' ע"א) מובא:

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רבי אמי: מאי דכתיב "ועוזבי ה' יכלו", זה המניח ספר תורה ויוצא. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא: בין פסוקא לפסוקא מהו, תיקו. רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו.
רש"י: מהדר אפיה וגריס - משנתו, כשקורין בספר תורה.

רב ששת היה מסב פניו בשעת קריאת התורה, ולומד תורה. הרבה דנו הראשונים במעשה תמוה זה של רב ששת.⁷ הבה"ג מבאר דבר זה בהלכות העוסקות בקריאת התורה, תחת הכותרת "הלכות ציבור" (ויש גורסים: "הלכות צרכי ציבור"). את סוגיות הגמרא מביא הבה"ג בסדר שיש לעמוד עליו:

⁶ זכירת מעשה מרים מזכירה את איסור לשון הרע, כלשון הרמב"ן בספר המצוות (הוספות למצוות עשה, ז'): "נצטוינו לזכור בפה... מה שעשה יתעלה למרים... כדי שנתרחק מלשון הרע". לגבי זכירת הקצפת ישראל את ה' במדבר מתלבט הרמב"ן שם האם היא מצוה לאנשי דור המדבר בלבד או לדורות, ויתכן שהרמב"ם סובר שהיא לדור המדבר בלבד. זכירת שבת נמנית כיון שהיא עומדת לעצמה, ולא רק לצורך מניעה מחילול שבת, והמצוה היא לקדש את השבת בדברים, כפי שאומר הרמב"ם בספר המצוות (עשה קנ"ה) ובי"ד החזקה (הל' שבת פכ"ט ה"א).

⁷ עי' ברי"ף (דף ג' ע"ב מדפי הרי"ף) שכתב "דוקא ר' ששת דתורתו אומנתו", ובתוס' (ד"ה "רב ששת") וברא"ש (פ"א ס"ז ז') כתבו שר' ששת קרא בלחש, ובת"י (על הרי"ף שם) כתב שר' ששת היה סומא, ואינו יכול לשמוע בעל פה תורה שבכתב.

רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו. והני מילי דאיכא עשרה דצייתין לספר תורה, אבל ליכא עשרה דצייתין לא. אמר ר' לוי בר לחמא אמר ר' שמעון בן לקיש: מאי דכתיב "עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות וגו'", "לוחות האבן" זו מקרא, "והתורה" זו משנה, "והמצוה" כמשמעה, "אשר כתבתי" אלו נביאים וכתובים, "להורותם" זה תלמוד, מלמד שכולם נתנו לו למשה בסיני. אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם אמר רבי אמי: מאי דכתיב "ועוזבי ה' יכלו" זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויוצא. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא: בין פסוקא לפסוקא מהו, תיקו, וכל תיקו דאיסורא לחומרא ולא נפיק.

הבה"ג מבאר שמותר לעשות כר' ששת רק כאשר יש עשרה מלבדו ששומעים את הקריאה, אך אם אין עשרה אסור. בה"ג הקדים את דברי ר' ששת לשאר הסוגיא, וביניהם הביא את דרשת הגמרא לפסוק: "ואתנה לך וגו'" (ברכות ה' ע"א, בגירסא שונה מאשר לפנינו). שיטתו של בה"ג, שכאשר ישנם עשרה השומעים את הקריאה רשאי לעסוק בלימוד תורה, נראית תמוהה⁸, ויש להבין שיטתו. נראה, שבה"ג הבין שקריאת התורה היא דין השייך לציבור ולא לכל אחד מישראל (כפי שקרא להלכות "הלכות ציבור"). על כן כאשר יש ציבור השומע את הקריאה, אין חיוב על כל יחיד לשמוע אף הוא, שכן החיוב חל על הציבור ולא על היחיד. לשון הגמרא שהביא הבה"ג (מברכות ה' ע"א), חילופי גירסאות יש בה. הגירסא שלפנינו היא:

ואמר רבי לוי בר לחמא אמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם", "לוחות" - אלו עשרת הדברות, "תורה" - זה מקרא, "והמצוה" - זו משנה, "אשר כתבתי" - אלו נביאים וכתובים, "להורותם" - זה תלמוד, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

בה"ג גורס:

אמר ר' לוי בר לחמא אמר ר' שמעון בן לקיש: מאי דכתיב "עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות וגו'", "לוחות האבן" - זו מקרא, "והתורה" - זו משנה, "והמצוה" - כמשמעה, "אשר כתבתי" - אלו נביאים וכתובים, "להורותם" - זה תלמוד, מלמד שכולם נתנו לו למשה בסיני.

⁸ יש לציין, ששיטה זו לא התקבלה להלכה על ידי הרבה מן הראשונים (ראה תוס' בסוגיא בברכות שם, ד"ה "רב ששת").

רש"י פירש:

זה מקרא - חומש, שמצוה לקרות בתורה. זו משנה - שיתעסקו במשנה. זה גמרא - סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה, אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם במסכת סוטה (כ"ב ע"א).

על פי רש"י כתובה בפסוק זה המצוה לקרוא בתורה, ומתאימים הדברים לשיטתו במקומות נוספים בגמרא.⁹

קריאת התורה – מצוה המוטלת על הציבור

הפסוק אותו דורשת הגמרא מכנה את התורה בכינויים שונים, והבינו חכמים שלכל ביטוי יש משמעות עצמית, והוא מתייחס להופעה מיוחדת של התורה. הפסוק אינו מביא רק שמות של חלקים שונים בתורה, אלא דרכים שונות שבהן מופיע דבר ה' בעולם.

בהמשך לכך הבין רש"י, שכל ביטוי בפסוק מורה דרך לעם ישראל, כיצד ללמוד את החלק בתורה אליו רומז הביטוי, כפי שדרשו חכמים¹⁰.

"תורה - זה מקרא". מדוע לא פירשו חכמים ש"תורה" - כמשמעה, חמישה חומשי תורה? השם "מקרא" שנתנו חכמים לתורה מלמד שעם ישראל נפגש עם התורה על ידי קריאתה. הבין רש"י, שיש מצוה לקרוא בתורה, ועל כן כינו את התורה בשם "מקרא". מצוה זו מיוחדת היא לתורה שבכתב. כשם שניתנה התורה בציבור, כך גם מצות לימודה חלה על הציבור. "תורה זה מקרא" - "שמצוה לקרות בתורה", והכוונה היא "לקרותה בבית הכנסת" - בציבור, כלשון רש"י (סוטה ל"ג ע"א)¹¹.

בה"ג אף הוא הבין שהגמרא עוסקת, בין השאר, במצוה לקרות בתורה, אלא שהמקור למצוה זו בגירסת בה"ג שונה מכפי שלמד רש"י. משמעות גדולה יש למקור ממנו לומדים את מצות קריאת התורה. על פי בה"ג, המקור הוא "לוחות האבן", והרי לוחות האבן לא ניתנו כלל על מנת ללמוד מתוכם, ועיקר עניינם הוא

⁹ בברכות (י"ג ע"א) לגבי שיטתו של רבי ש"קריאת שמע ככתבה", כתב רש"י: "לימא קסבר רבי וכו' - מדאיצטריך ליה קרא לקריאת שמע שתהא ככתבה, סבירא ליה בשאר כל התורה בכל לשון נאמרה לקרות". במגילה (י"ז ע"ב) בביאור אותו ענין כתב: "בכל לשון נאמרה - לקרותה בכל לשון". ובתוס' (במגילה שם, ד"ה "כל התורה") הקשה על פירוש רש"י שהרי אין מצוה מן התורה לקרוא בתורה, וביארו שהכוונה שכל קריאה שבתורה - בכל לשון, היינו אותן פרשיות שמצוה לקרותן, כגון ביכורים, וידוי מעשר, סוטה וכדומה. אלא שאין הדברים עולים לפירוש רש"י שפירש בסוטה (ל"ג ע"א): "כל התורה בכל לשון נאמרה - לקרותה בבית הכנסת".

¹⁰ בתורה יש לקרות, ובמשנה לעסוק, ומן הגמרא יוצאת הוראה. אלו הן דרכים שונות למפגש עם דבר ה', ולא כאן המקום להרחיב במשמעות הדרכים השונות.

¹¹ נראה להסביר על פי זה את שיטת רבי (י"ג ע"א) האומר "קריאת שמע ככתבה", שקריאת שמע היא צורת לימוד תורה שבכתב ליחיד, ועל כן אמר "ככתבה", ולא "בלשון הקודש" (המקביל לחכמים האומרים "בכל לשון"), ללמדך שטעם הדבר הוא לימוד התורה שבכתב. לכן השוותה הגמרא את דעתו של רבי בקריאת שמע לצורת הכתיבה (והקריאה, על פי רש"י) של כל התורה, שכן הדברים קשורים זה לזה: כל התורה נאמרה לקרות כדרך לימוד תורה שבכתב לציבור, וקריאת שמע כדרך לימוד תורה שבכתב ליחיד.

עצם מציאותם בעולמנו, בתוך בני ישראל. לעולם מקומם הוא במקום נסתר - בתוך ארון הברית, בקודש הקדשים, ומשם מגיעה השפעתם לכל העולם. אף המצוה הנלמדת מן המילים "לוחות האבן" - מצות קריאת התורה - מבטאת את עצם מציאות התורה בציבור, ולא את לימוד התורה. על כן כשיש עשרה שומעים את הקריאה, הרי שהתורה מצויה בציבור, ודי לנו בכך, ועל כן התיר ר' ששת לעצמו לעסוק בלימוד אחר בזמן שיש עשרה שומעים את הקריאה.

נראה, שהמקור לענין קריאת התורה בציבור הוא מעמד הקהל. כך עולה מדברי ה"מגן אברהם" (או"ח סי' רפ"ב ס"ק ו'). על דברי השו"ע (שם סע' ג'): "הכל עולים למנין שבעה (קרואים) אפילו אשה..." כתב:

משמע מכאן דאשה חייבת לשמוע קריאת התורה, ואף על פי שנתקנה משום תלמוד תורה, ונשים אינן חייבות בתלמוד תורה, מכל מקום **מצוה לשמוע כמו מצות הקהל שהנשים והטף חייבים בה.**

כשם שבהקהל נשים חייבות מן התורה, אף שאינן בלימוד תורה, אף בקריאת התורה כך. מתאימים הדברים לשיטת הבה"ג, כפי שבארנו, שעניינה של קריאת התורה הוא עצם מציאות התורה בישראל, ועל כן גם נשים שייכות לכך, שאף שאינן לומדות תורה, מציאות התורה בכלל ישראל כוללת גם אותן¹². אף שלא מצאנו דברים בבה"ג לגבי חיוב נשים בקריאת התורה, דבריו לגבי קריאת המגילה מחזקים ענין זה (הל' מגילה):

אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות במשמע מגילה, שאף הן היו באותו הנס... נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת מגילה, אלא **שחייבין במשמע**. למה, שהכל היו בספק "להשמיד להרוג ולאבד", והואיל והכל היו בספיקא הכל חייבים במשמע... ועדיף משמע מקרא **מגילה בזמנה, מלמגרס באורייתא.**

הלשון "משמע מגילה" דומה ללשון חז"ל לגבי הקהל (חגיגה ג' ע"א): "נשים באות לשמוע", ונראה שאף כאן כוונת הענין היא שהשמיעה עניינה השתתפות במעמד, כיון שאף לנשים יש חלק בו.

העולה מן הדברים, שרש"י ובה"ג רואים בצורה דומה את קריאת התורה כענין הקשור לציבור, בהבדל מסוים: רש"י רואה בכך דרך לימוד תורה שבכתב לציבור, ועל כן חייבים כולם לשמוע את הקריאה, ובה"ג מבין שהענין הוא עצם מציאות התורה בישראל, כלוחות האבן המונחים בארון, ועל כן אם הציבור שומע את הקריאה, אין היחיד מחויב אף הוא בשמיעה¹³.

¹² עי' במצוה ברה (מהדו"ב עמ' ר"מ והלאה) שזהו עניינה של מצות הקהל וחיוב נשים בה.
¹³ הבנה זו יכולה לבאר כמה עניינים בהלכות קריאת התורה. א. הנצי"ב בביאורו לשאלות (שאלתא ט"ז, סוף אות א'), מביא את הירושלמי (ברכות פ"ז ה"א): "אמר ר' שמואל בר אבדימא לא למדו ברכת התורה

לאור הבנת הגדרים השונים של קריאת התורה ובתוכה פרשת זכור, יש לומר שלשיטת האשכול וסיעתו, שמצות פרשת זכור היא חלק ממצות הקריאה בתורה, הרי שמצות הזכירה נאמרה לציבור. כשם שהמלחמה נגד עמלק היא מצוה לציבור, אף הזכירה היא מצוה לציבור, שעליו לקרוא את פרשת עמלק ולזכור מעשיו הרעים. לרמב"ם, שהמצוה מן התורה איננה קריאה בתורה, וחכמים תקנו לקיים את המצוה בדרך זו, הרי שזו דרך קיום המצוה ליחיד. היחיד מחויב בשמיעת הקריאה וכך הוא יוצא ידי חובה.

מברכת הזימון אלא לרבים. ואם לרבים אפילו בינו לבין עצמו לא יברך, אמר ר' אבא מרי אחוי דר' יוסי: עשאוה כשאר כל מצוותיה של תורה. מה שאר כל המצוות טעונות ברכה אף זו טעונה ברכה". מדברים אלה לומד הנצי"ב: "סבירא ליה להירושלמי דהא דברכת התורה מן התורה היינו מה שקורין בציבור, אבל ברכת התורה בפני עצמו מפורש בירושלמי שם שהיא בכלל ברכת המצוות שתקנו אנשי כנסת הגדולה, ואם כן מצוה דרבים ואחד עושה על ידי כולם מן התורה חייב לברך כמו ברכת התורה, ולא תקנו אנשי כנסת הגדולה אלא ליחיד". ברכת התורה בציבור שונה מברכת התורה שמברך כל אחד על לימודו, שברבים זו ברכה מן התורה, וביחיד - מדרבנן. הרי שקריאת התורה כמצות הציבור היא מן התורה, ומחוייבת בברכה לעצמה. ב. הרשב"א כותב בתשובה (המובאת בספר הזכרון "אבן ציון" עמ' מ"א): "מי שאינו יודע לקרות בתורה, מהו שיעלה ויברך בבית הכנסת ברכת התורה ויקרא אחר במקומו... והלה נמי שברך ולא קרא לא היה ליה מברך לבטלה, דכיון שקריאת התורה חיובא דציבור הוא, שפיר מצי מברך אף על פי שאינו קורא". ענין זה של חיוב הציבור בקריאת התורה, הוא המתיר לאדם שאינו יודע לקרוא לעלות לתורה, שכן אין הוא קורא לעצמו, אלא לציבור, ואין בעיה בכך שהוא אינו קורא.

ג. ב"בית הלוי" על התורה (בראשית, בליקוטים שבסוף ענייני חנוכה) כתב: "מה שאמר חכם אחד בברכות כהנים דכהן אחד יכול לומר ברכת כהנים ושאר הכהנים ישמעו ושומע כעונה. הנה אם היה מקום לומר כן בודאי דהיינו מרויחין בזה לפרש לשון המשנה במסכת מגילה 'המפטיר נביא כו' והוא פורס על שמע והוא נושא את כפיו, דלא ידענו פירושה של המשנה בפשיטות, דהא כל כהן נושא כפיו, ולפי זה נראה דהוא יאמר הפסוקים להוציא שארי הכהנים. אמנם עיקר הדבר לא נהירא כלל דשומע כעונה שייך רק ברב דאין צריך בו אלא אמירה לחודא, אבל ברכות כהנים דצריך קול רם כאדם האומר לחבירו וכמו דנפקא לן בסוטה מקרא ד'אומר להם', ובזה לא שייך שומע כעונה, דהרי ענייתו של הכהן השומע הרי אינו נשמע להעם השומעים ולא עדיף הך כהן השומע מאם היה אומר מפורש בפה רק בלחש דלא יצא". כלומר, לא ניתן להוציא ידי חובה מדין "שומע כעונה", במצוות בהן האמירה כוללת תנאי מסוים, כגון אמירה בקול רם. כתב על כך הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"א תש' מ"ז): "ברכת כהנים אינו יכול להוציא (את חברו ידי חובתו), והטעם שמעתי משום דבעינן קול רם, וסברא דשומע כעונה לא מצינו אלא במדבר בלבד. וליתא, דהא בקריאת התורה מוציאים את המברך ואת הציבור, אף על גב דבעינן דווקא שיקרא מתוך הכתב. וכן בפרשת זכור, דמן התורה לקרות בספר, מהא דכתיב 'כתוב זאת זכרון בספר'...". כלומר, ראייה לסתור את שיטת "בית הלוי" מקריאה בתורה, שבה יש תנאי המצטרף לאמירה, והוא שיהיה קורא מתוך הספר, ובמיוחד בפרשת זכור שהיא מן התורה בספר, ואף על פי כן יכול היחיד להוציא את הרבים ידי חובתם, הרי שאף שיש תנאי המצטרף לאמירה - ניתן להוציא אחרים מדין שומע כעונה. נראה, שיש לחלק בין ברכת כהנים ושאר מצוות שיש בהן אמירה, לקריאה בתורה. בכל המצוות חל החיוב על כל יחיד, והיחיד שאינו אומר, יוצא באמירתו של האומר, כשומע. קריאת התורה, לעומת זאת, היא מצות הציבור כולו, והקורא אינו בגדר מוציא הרבים ידי חובתם, אלא שכולם מחוייבים בקריאה לציבור, והקורא - קורא בשם כל הציבור. הציבור קורא "דרך גרונו" של שליח הציבור, ואין זה מדין "שומע כעונה" (יש להעיר מדברי הירושלמי מגילה פ"ד ה"א, שמספר על ר' מאיר שקרא בתורה ונתן לאחר לברך עליה, ושואל הירושלמי: "מה נתנה לאחר ומברך עליה, זה קורא וזה מברך? ! רבי הונא בשם ר' ירמיה: מכאן ששומע כקורא. כתיב 'אשר קרא לפני מלך יהודה' ולא שפן קרייה, אלא מכאן ששומע כקורא", הרי שדין קריאה בתורה הוא מדין "שומע כקורא", וצ"ע ויש ליישב).

